

Вдалося з'ясувати, що 1942 році вчений довго хворів, і тоді ж, за свідченням одного з місцевих жителів, помер у сільській лікарні. Будь-яких записів про його смерть у павлодарських сільрадах не було виявлено¹⁶.

Ольга Олександрівна померла 1961 року, не дочекавшись повернення доброго імені чоловіка.

Лише 8 вересня 1989 року було розглянуто справу про реабілітацію Олександра Грушевського. В ній зокрема зазначалося, що він потрапляє під дію ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року "Про додаткові заходи щодо відновлення справедливості по відношенню до жертв репресій, які мали місце в період 30—40 років і на початку 50 років".

На жаль, донині життєвий та творчий шлях Олександра Грушевського залишається маловивченим. Його наукова діяльність та факти біографії вимагають ґрунтовного дослідження з залученням архівних матеріалів.

*Л.Клейцун, аспірант
Києво-Могилянської Академії*

¹ Кухар В.М. Громадсько-політична діяльність М.Грушевського(1894-1914 рр.). — Львів. — 1997. — С. 23.

² Грушевський М. Автобіографія. — Львів, 1906 — Ст. 1.

³ ЦДІА України. — Ф. 1235, оп. 1, спр. 1048. — Арк. 11.

⁴ Матяш.І. Перший голова бібліотечно-архівного відділу //Студії з архівної справи та документства. — 1997. — Т. 2. — Т. 104.

⁵ І.Гирич. В.Гирич. Листи Михайла Грушевського до Олександра Грушевського// Український історик, 1992—93 рр. — № 3-4. — С. 417.

⁶ Грушевський М. Автобіографія, 1906 р. // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського. — К.:Веселка, 1992. — С.198.

⁷ Матяш.І. Перший голова бібліотечно-архівного відділу //Студії з архівної справи та документства. — 1997. — Т. 2. — С. 105.

⁸ Там само.

⁹ Верба І.В. Родина Грушевських в українській історичній науці рр.// УІЖ. — 1996. — № 5(410). — С. 137.

¹⁰ ЦДІА України. — Ф.1235, оп.1, спр. 1075. — Арк. 1.

¹¹ Матяш.І. Вказ. праця. — С.107.

¹² Верба І.В. Вказ. праця. — С.136.

¹³ Там само.

¹⁴ ЦДІА України. — Ф. 1235, оп. 1, спр. 1057. — Арк. 10.

¹⁵ ЦДАГО України. — Ф. 263, оп. 1, спр. 47525. — Арк.11.

¹⁶ Пиріг Р.Я. Життя і діяльність М.С.Грушевського у контексті ідеологічної боротьби в Україні (1920—1930). — К., 1994. — С. 282.

¹⁷ ЦДІА України. — Ф. 1235, оп. 1, спр. 1375. — Арк. 22.

КРАЄЗНАВЦІ І КРАЄЗНАВСТВО ПРИДНІПРОВ'Я

Належність краю, про історію і культуру якого йдеться, в різні історичні періоди до Скіфії, до козацьких "Вольностей", до Північного Причорномор'я як об'єкту зовнішньополітичних і економічних інтересів Російської імперії обумовила появу протягом кінця XVIII-XX ст. обширного історіографічного доробку вчених, краєзнавців та офіційних осіб, які за посадою мали відношення до складання документів

статистичного та описового характеру. В даній статті мова йде не взагалі про дослідження історії і культури території, яка нині становить Дніпропетровську область, а про краєзнавчі студії власне освічених людей, котрі тут мешкали постійно чи тимчасово (адже в невеликій публікації неможливо охопити, наприклад, 150-річну хроніку археологічних досліджень скіфських курганів чи праці з історії Запорізької Січі).

Свідомо звужуємо своє завдання, аби показати особливості краєзнавчого руху на Січеславщині, простежити його етапи та їх характерні риси, віддати шану краєзнавцям-аматорам, що в різний час досліджували історію, культуру, природу свого краю.

Важливою обставиною, яка тривалий час визначала млявість публікацій краєзнавчих студій у всій обширній Катеринославській губернії, була відсутність тут вищих навчальних закладів, що в інших місцевостях ставали осередками краєзнавчого руху. Краєзнавство спочатку репрезентували позаслужбові дослідницькі заняття світських і духовних осіб. Хронологічно першим у цьому славному шерезі краєзнавців називаємо катеринославського архієпископа Гавриїла Розанова (обіймав кафедру з 1828 по 1837 рр.). Однією з заслуг архієпископа було будівництво у 1830—1834 рр. кафедрального Преображенського собору в Катеринославі, того самого, в основу якого перший камінь поклала Катерина II 9 травня 1787 р. під час її мандрівки для огляду новоприєднаних до імперії земель, а другий (і тоді останній) — її супутник австрійський імператор Йосиф II. Сучасний дослідник життя і діяльності архієпископа Гавриїла О.І.Журба пише: “Розгорнувши енергійну господарську діяльність, мобілізувавши свої зв’язки серед вищих церковних кіл (тодішній московський митрополит Філарет був його однокашником і приятелем ще з семінарської лави), підключивши до будівництва широку громадськість Катеринослава, архієпископ зумів так поставити справу, що вже в 1834 р. собор був повністю відбудований (збудований — Г.Ш.) і ним освячений. До нашого часу скромний і водночас величний храм (архітектор Захаров — Г.Ш.) залишається окрасою нашого міста, його однією з найдавніших, а з історико-мистецького боку найбільш цінних архітектурних пам’яток”¹.

Між іншим, з іменем архієпископа Гавриїла пов’язане встановлення першого на Катеринославщині пам’ятника, який мав вигляд колони і увічнював закладку Преображенського собору 9 травня 1787 р. (нині

колона зберігається в Дніпропетровському історичному музеї). Як писав високопреосвящений, цей пам’ятник “сугубо знатен и важен, потому что состоит из древней мраморной колонны, на гранитном пьедестале поставленной, взятой же из развалин за несколько тысячелетий существовавшего и разрушившегося уже города Херсонеса, подле коего стоит ныне город Севастополь”².

Архієпископу Гавриїлу (Розанову) завдячуємо появою невеликої за обсягом, але безцінної за її унікальним змістом книжечки “Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловка Никиты Леонтьевича Коржа”³. Краєзнавець високого церковного сану, збираючи матеріали для “Истории Екатеринославской епархии”, відзначав: “Цели нашей не отвечает говорить здесь о запорожцах, но я убеждаюсь сказать о них то только, что почерпнуто мною нового, иным еще, может, неизвестного предания, именно от одного старожила в Сечи Запорожской... Жил больше ста лет и скончался в прошлом 1835 году с правом на вечную память”⁴. Архієпископ Гавриїл разом з ректором духовної семінарії архімандритом Яковом Вечерковим запрошували до себе старого запорожця М.Л.Коржа і записували за ним оповіді про життя та побут козаків, про заселення земель Катеринославщини, про судову практику і право на Запорозькій Січі. За свідченням Я.Вечеркова, М.М.Корж був присутнім при закладці Преображенського храму 9 травня 1787 р., а потім — виступав перед людьми, присутніми на освяченні місця будівництва цього храму 22 травня 1830 р.

Першим з дослідників преосвящений Гавриїл описав історію давнього козацького Пустельно-Миколаївського Самарського монастиря (деякі пізніші його будівлі збереглися до наших днів на околиці нинішнього м.Новомосковська), а також склав “записку” про початкову історію Катеринослава та закладку кафедрального Преображенського собору⁵.

У 1837 р. преосвященного Гавриїла було переведено на посаду єпископа Херсонського і Таврійського, проте до самої

смерті, що сталася у Твері у 1858 р., він не полишав досліджувати церковну історію Південної України. Його ж найближчі наступники на єпископській кафедрі не змогли продовжити справу дослідження історії і культури своєї єпархії.

Тривалий час не піднімала питань історії і культури краю на своїх шпальтах і газета "Екатеринославские губренские ведомости", яка почала виходити щотижня з 1838 р. (з 1868 по 1918 р. періодичність її виходу змінювалася 6 разів). Справа культурного розвитку Катеринослава і краю в своєрідній формі реалізувалася в діяльності губернатора Андрія Яковича Фабра (1843—1858 рр.). По-перше, на основі своєї колекції він створив у губернському місті Музей старожитностей Катеринославської губернії, який розташовувався в Потьомкінському палаці при депутатському зібранні⁶. По-друге, Фабру належить заслуга в зміні зовнішнього вигляду центральної вулиці (проспекту) міста, яка з'єднувала долишню і горішню (де за кільканадцять років до того з'явився Преображенський собор) частини Катеринослава (нині — центральний проспект обласного центру, що тягнеться від залізничного вокзалу аж до пам'ятника Слави). У 1887 р. "Екатеринославский юбилейный листок" друкував спогади старожилів. В них знаходимо цікаві свідчення жительки Катеринослава О.Молчанової про губернаторство А.Ф.Фабра: "Потім стали зрізати гору. Починаючи від нинішньої семінарії і вниз до казначейства, почали орати вулицю в кілька плугів, а потім збивали короткими перекладинами по дві дошки, поставлені на ребро; до кінців цього ящика запрягали по кілька волів і стягували землю, і так продовжувалося до тих пір, доки зрізали весь бугор. Тоді закипіла нова робота, — одні перила ставлять, інші шосе прокладають, а треті дерева висаджують..."⁷.

Серед місцевих культурних діячів середини ХІХ ст., котрі в своїх публікаціях висвітлювали історію краю, слід назвати також Миколу Дмитровича Мизка, творчість якого на ниві літературній, краєзнавчій, просвітянській, видавничій досі ще належно не досліджена. Син директора народних учи-

лищ Катеринославської губернії, першого директора (з 1895 р.) місцевої гімназії Дмитра Тимофійовича Мизка був обдарованою людиною. Обходимо його літературні, літературознавчі та мовознавчі праці, а відзначимо, що в роки, коли М.Д.Мизко редагував "Екатеринославские губернские ведомости" (1845—1847 рр.), в них було вміщено деякі замітки з історії Катеринослава. Його перу належать також замітки про культурні події в Катеринославі ("Екатеринославский театр во время Петропавловской ярмарки", "Театр в Екатеринославе в 1844 г.", "Об открытии в Екатеринославе постоянного театра"), про розвиток шкільної освіти ("Народное образование в Новомосковском уезде"), про діяльність його батька-просвітяннина ("Памятные заметки о жизни Дмитрия Тимофеевича Мизко")⁸.

В середині ХІХ ст., хоч і не було якихось видатних постатей у краєзнавчому русі на Катеринославщині, однак можна назвати деяких неординарних просвітян, які залишили по собі помітний слід у дослідженні історії і культури краю. Серед таких згадаємо директора Катеринославської гімназії Якова Дмитровича Грахова, котрий крім статей з природничих наук, вміщених в "Горном журнале", "Журнале Министерства государственных имуществ", крім перекладу з німецької мови і публікації "Ручной книги для хозяйственного обращения с лесами" (за яку отримав премію Міністерства державного майна), він вміщував свої невеликі замітки в "Екатеринославских губернских ведомостях". У 1853 р. він склав "Статистико-географическое описание Екатеринославской губернии" і подав його до імператорського військового Географічного товариства. У 1847 р. Я.Д.Грахов був обраний кореспондентом Департаменту Мануфактур і внутрішньої торгівлі, а у 1854 р. — дійсним членом Імператорського Російського Географічного Товариства. У 1855 р. він, спільно з учителем російської словесності, випускником Харківського університету С.І.Веребрюсовим склав історико-статистичний огляд розвитку освіти на Катеринославщині⁹. В 50-х рр. Д.Я.Грахов

вмістив ряд заміток краєзнавчого характеру в “Екатеринославских губернских ведомостях” (з 1851 р. він же був і цензором неофіційної частини газети).

До 50-х рр. XIX ст. відносяться і перші етнографічні праці місцевих дослідників, як-то: павлоградського купця М.Шумка “Домашний быт”, “Обычай жениться у малороссиян Павлоградского уезда Екатеринославской губернии”, “В разговоре употребительнейшие слова в Павлоградском уезде Екатеринославской губернии”¹⁰.

Пожвавлення краєзнавчих досліджень на Катеринославщині відноситься до 70-х років XIX ст. У 1871 р. Катеринославську єпископську кафедру посів преосвященний Феодосій (Макаревський). За 15 років (1871—1885 рр.) Феодосій своїми краєзнавчими дослідженнями перевершив і свого вірця — архієпископа Гавриїла. Протягом всього періоду діяльності єпископа в Катеринославі він збирав речові історичні пам’ятки і відправляв їх до Церковно-археологічного товариства при Київській Духовній академії. Він почав видавати “Екатеринославские епархиальные ведомости”, в яких також можна знайти цікаві краєзнавчі матеріали з церковної історії.

Але особливо відомий Феодосій (Макаревський) своїми краєзнавчими розвідками. За своїм посадовим становищем він мав можливість вивчати документи місцевої духовної консисторії, єпископського дому і Самарського монастиря. Наслідком цього вивчення були опубліковані в “Екатеринославских епархиальных ведомостях” праця “Самарский Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь”, “Краткие сведения о Екатеринославской епархии вообще и о епископах ея”, “Исторический обзор православной христианской церкви в пределах нынешней Екатеринославской епархии до времени формального открытия ея” та інші. До наших днів не втратила своєї краєзнавчої цінності капітальна двотомна праця преосвященного Феодосія (Макаревського) “Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии”¹¹. Крім документів у ній використані також перекази старожилів окремих

населених пунктів та усні історії, які переповідали йому священники про фундаторів церков, час заснування, освячення, добудови та інші відомості до історії церкви та її приходу.

З 70-х рр. XIX ст. краєзнавчі дослідження на Катеринославщині репрезентують вже не поодинокі ентузіасти, а ціла плеяда видатних постатей. Це був період загального підвищення інтересу до минулого держави, народу, краю, що проявлялося у “повальному” колекціонуванні старожитностей, оприлюдненні документів з приватних архівів, в культурно-освітній діяльності земств тощо. Швидкий економічний розвиток краю, перш за все, гірничорудної промисловості був пов’язаний з будівництвом залізниць, що вимагало обстеження і дослідження зони робіт. На цей період припадає діяльність відкривача і ініціатора промисловості розробки криворізької руди Олександра Миколайовича Поля. Будучи по материнській лінії потомком гетьмана П.Полуботка, кандидатом права Дерптського університету, археологом за покликанням, земським діячем ліберальних поглядів, пристрасним колекціонером старожитностей Півдня України, О.М.Поль не тільки став першим почесним громадянином м.Катеринослава за його внесок у розвиток міста, але й назавжди пов’язав своє ім’я з історією виникнення Катеринославського краєзнавчого музею, в основу якого була покладена його колекція пам’яток старовини (виданий каталог колекції займає 217 сторінок)¹². Наприкінці 1996 р. в м.Кривому Розі було відкрито пам’ятник О.М.Полю.

До цього ж періоду відносяться етнографічні та фольклористичні дослідження Григорія Антоновича Залюбовського та Івана Івановича Манжури. Їх дослідження друкувалися як у місцевій пресі, так і окремими збірками. Більш широкий дослідницький діапазон мають праці історика, археолога, етнографа, статистика Якова Павловича Новицького, який не лише своїми дослідженнями, а й місцем народження (с.Аули Криничанського району) відносить до історії Катеринославщини¹³.

Завершуючи побіжний огляд краєзнавчого руху на Катеринославщині у

XIX ст., зазначимо, що певною віхою в його розвитку стало святкування 100-річного ювілею м. Катеринослава у 1887 р. Тоді в періодиці висвітлювалися цікаві сторінки з життя міста. У 1887 р. виходила спеціальна газета “Екатеринославский юбилейный листок”. Цінність і сьогодні мають опубліковані в “Листку” документи, спогади старожилів, довідкові матеріали. До цієї є дати викладач історії і бібліотекар місцевої духовної семінарії К.М. Корольков видав окремою книгою нариси з історії Катеринослава, раніше надруковані в “Екатеринославских епархиальных ведомостях”, а також було видано матеріали до історії міста¹⁴.

Безумовно, у розвитку краєзнавства на Катеринославщині рубіж XIX і XX ст. був знаменним і етапним. Лише назвемо події 1899—1905 рр., які мають безпосереднє відношення до історії краєзнавства у нашому Придніпров’ї. У 1899 р. виникає перший вищий учбовий заклад у всій обширній Катеринославській губернії — Катеринославське вище гірниче училище. Його професори добилися створення Катеринославського наукового товариства, яке мало відділення краєзнавчих досліджень. Це товариство завершило досить тривалу (з 80-х рр.) боротьбу місцевої культурної громадськості за створення обласного краєзнавчого музею і запросило на посаду його директора тоді вже відомого дослідника запорозького козацтва професора Московського університету Д.І.Яворницького. Це сталося у 1902 р., а вже наступного року в Катеринославі виникає Губернська Вчена Архівна Комісія (1903—1916), з якою пов’язана краєзнавча діяльність Д.І.Яворницького, Я.П.Новицького, А.С.Синявського, І.Я.Акінфієва, В.О.Біднова, В.Д.Машукова, Д.І.Дорошенка, В.В.Данилова, В.І.Пічети. Практична робота архівної комісії по дослідженню історії і культури краю, збиранні і збереженні документальних і наративних джерел відображена в 10-ти випусках “Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии” (1904—1915 рр.).

Діячі Архівної Комісії, Катеринославське наукове товариство по вивченню

краю під керівництвом професора Вищого гірничого училища В.В.Курилова кілька років готувалися до XIII Археологічного з’їзду, що відбувся у Катеринославі в серпні 1905 р.¹⁵ До з’їзду було проведено ряд важливих археологічних розкопок, видано збірник статей та окремі етнографічні праці¹⁶. Матеріали XIII Археологічного з’їзду, які вміщують багато відомостей до історії нашого краю також були видані у 2-х томах (М., 1907—1908).

Найяскравішою зіркою у плеяді дослідників рідного краю є Д.І.Яворницький, творчість якого була і є сьогодні об’єктом вивчення археологів, істориків, літературознавців, мовознавців, фольклористів, етнографів. М.М.Шубравська опублікувала монографію про життя і діяльність Д.І.Яворницького¹⁷ Дніпропетровський історичний музей, який нині носить його ім’я, проводить конференції, присвячені цьому вченому-подвижнику¹⁸, документи і матеріали про його життя, творчість і музейну діяльність зосереджені у меморіальному будинку, в якому колись жив великий краєзнавець, а біля історичного музею з осені 1995 р. стоїть бронзовий пам’ятник його творцю. Оскільки ім’я академіка Д.І.Яворницького добре відоме не лише у зв’язку зі сказаним вище, але і завдяки працям з історії запорозьких козаків, якими користуються всі дослідники козацької проблематики, не будемо зупинятися на оцінці його творчості. Зауважимо лише кілька моментів. По-перше, завдяки Д.І.Яворницькому археологічні дослідження в нашому краї були поставлені на постійну і наукову основу. По-друге, він був засновником і першим завідуючим кафедрою українознавства в Дніпропетровському інституті народної освіти (на початку 30-х рр. вона була ліквідована і відновилася під назвою “кафедра історії України” 5 травня 1989 р., до чого причетний автор даного нариса), і першим читав ним же розроблений курс з історії місцевого краю. По-третє, він очолював Дніпропетровську археологічну експедицію Наркомосу для обстеження зони будівництва Дніпрогесу¹⁹. З цією експедицією була пов’язана і остання

його публікація книги “На порогах Дніпра” (1930). Оскільки в цей час по Україні хвиля за хвилею вже розгорнулися масові репресії, а краєзнавство загалом у країні було оголошено реакційним заняттям, Д.І.Яворницький був увільнений від усіх посад, а краєзнавство, неформально очолюване ним, завмерло на тривалий час. У період вимушеної 10-річної бездіяльності Д.І.Яворницький написав “Историю города Екатеринослава”, що в рукопису пролежала до 1989 р., хоч і написана була російською мовою, і з марксистських позицій”.

Багато років лише Дніпропетровський історичний музей був осередком поповнення краєзнавчих матеріалів. Публікації в періодичній пресі, в основному, відображали революційне минуле краю і не були оригінальними, пошуковими працями. Дещо активізувалася краєзнавча робота після створення Українського товариства охорони пам'яток історії і культури та залучення широкої громадськості і науковців до написання тому “Дніпропетровська область” з багатотомного видання “Історія міст і сіл Української РСР”. Але, на наш погляд, найбільш цінними і систематичними краєзнавчими дослідженнями з 70-х рр. ХХ ст. можна вважати результати діяльності археологічної експедиції Дніпропетровського державного університету під керівництвом професора І.Ф.Ковальової.

З середини 80-х рр. відкрилися можливості для творчої праці істориків. Можливо, першою ластівкою слід назвати публікацію з передмовою професора М.П.Ковальського праці Д.І.Яворницького “История города Екатеринослава”²⁰. У тому ж 1989 р. обласна наукова бібліотека відкриває відділ краєзнавчої літератури, що, безумовно, активізувало краєзнавчі дослідження. Вслід за відкриттям кафедри історії України (1989 р.) в Дніпропетровському державному університеті нею було проведено обласну краєзнавчу конференцію, матеріали якої видані окремою збіркою²¹.

1990 р., ознаменований створенням Всеукраїнської спілки краєзнавців на чолі з академіком П.Т.Троньком, для дніпропетровських краєзнавців відзначений

науковою конференцією до 500-річчя запорозького козацтва²², створенням краєзнавчого клубу при обласній науковій бібліотеці²³, науково-практичною конференцією науковців університету та співробітників Дніпропетровського історичного музею, присвячено 135-річчю з дня народження Д.І.Яворницького тощо.

У 1989—1990 рр. вийшли друком невеликі за обсягом праці з історії запорозького козацтва дослідників Ю.А.Мицика, І.С.Стороженка, С.М.Плохія, що відіграли в той період значну роль у поширенні знань про козацтво серед молоді і широкої громадськості²⁴.

У квітні 1991 р. була створена обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців, що позитивно вплинуло на краєзнавчий рух в області — розширення кількості осередків краєзнавчих пошуків, урізноманітнення проблематики, видавничої діяльності. Археологічна експедиція Дніпропетровського державного університету публікує результати досліджень у щорічнику “Проблеми археології Придніпров'я”. В університеті ж існує центр по реалізації Державної програми “Реабілітовані історією” на чолі з професором В.В.Іваненком. Центр видав ряд збірників документів з архівів Служби безпеки України та нарисів про реабілітованих репресованих на території Дніпропетровської області²⁵.

У 1998 р. кафедра історії України видала матеріали організованої нею Міжрегіональної історико-краєзнавчої конференції²⁶.

Взагалі, останнє десятиліття в історії краєзнавчих досліджень на Дніпропетровщині потребує окремої ґрунтовної розмови. Наближена спроба аналізу краєзнавчого руху, зроблена нами в доповіді на конференції “Історичне краєзнавство на межі тисячоліть” (Дніпропетровськ, 1999)²⁷.

До останнього періоду краєзнавчого руху на Дніпропетровщині відносяться дослідження науковців-професорів Ю.А.Мицика, А.М.Поповського, В.С.Савчука, А.К.Фоменка, журналіста М.П.Чабана, краєзнавця Г.М.Омельченка. Так, Ю.А.Мицик видав нариси з історії краю²⁸, а в газеті “Днепр вечерний” постійно публікуються

його краєзнавчі статті. Военний історик, кандидат історичних наук І.С.Стороженко багато років ґрунтовно розробляє проблему воєнного мистецтва козаків і подій на Подніпров'ї, на початковому етапі Національно-визвольної війни українського народу 1648—1657 рр.²⁹

Прикладом невтомного краєзнавчого пошуку є літературознавчі пошуки та публікації журналіста і письменника М.П.Чабана, присвячені переважно діячам національного відродження³⁰.

Синтезом краєзнавчого дослідження і мемуарів є книга Г.М.Омельченка "Спогади лощмана порогів Дніпрових", у якій майже 90-річний краєзнавець і директор ним же створеного "Музею лощманів" розповідає про людей мужньої професії, серед яких він зростав і формував свій характер³¹. Продовжує оприлюднювати свій багатий домашній архів, у якому відображена культура Придніпров'я ХХ ст., письменник І.М.Шаповал, чия праця про Д.І.Яворницького "В пошуках скарбів" ще 60-і рр. повернула народу ім'я великого козакознавця³².

Даний огляд далеко не висчерпує пошуковий доробок краєзнавців Дніпропетровщини за останнє десятиліття. В ньому не згадано про наукову і просвітянську діяльність членів клубу "Ріднокрай", який має і свій друкований орган — альманах "Січеславщина", не висвітлено варту особливої уваги роботу Нікопольського міського осередку краєзнавців (П.М.Богуш, М.П.Жуковський та ін.), не оцінено належним чином постійні краєзнавчі пошуки аматорів-краєзнавців, таких як, наприклад, М.С.Богомаз, який заняття "для душі" перетворює в засіб виховання у читачів його книг любові до рідної землі³³, обійдено увагою краєзнавчі пошуки і оприлюднення їх результатів науковими співробітниками Дніпропетровського історичного музею ім.Д.І.Яворницького: С.В.Абросимовою, Л.М.Чуриловою, В.І.Лазебник, В.В.Буряк та іншими. Адже чим багатогранніша діяльність краєзнавців, чим більше небайдужих до свого минулого людей втягнуться у краєзнавчі пошуки, чим вагоміший творчий доробок окремих краєзнавців, тим

більша й небезпека когось обійти увагою, а чиїсь труди не поцінувати по достоїнству. Власне, ґрунтовний аналіз краєзнавчих досліджень на Дніпропетровщині за останнє десятиліття ще попереду.

Ганна Швидько (м.Дніпропетровськ)

¹ Журба О.І. Культурна та історико-археологічна діяльність архієпископа Гавриїла (В.Ф.Розанова) в Південній Україні // Дніпропетровський історико-археологічний збірник. - Дніпропетровськ, 1997. - Вип. 1. - С. 221-222.

² Гавриил Архиепископ Тверской и Кашинский. Продолжение очерка о Новороссийском крае // Записки Одесского общества истории и древностей. - Одесса, 1863. - Т. V. - С. 486.

³ Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловка Никиты Леонтьевича Коржа. - Одесса, 1842.

⁴ Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАН України. - Ф. V. - Спр. 460. - Арк. 139 зв.

⁵ Гавриил. Историческая записка о Самарском Пустынно-Николаевском монастыре. - Одесса, 1838; його ж. Историческая записка о заложении города Екатеринослава. - Одесса, 1846.

⁶ Киевская старина. - 19000. - Октябрь. - С. 65-67.

⁷ Екатеринославский юбилейный листок. - 1887. - №21.

⁸ Там само. - №5. - С. 53.

⁹ [Грахов Д.] Краткий историко-статистический обзор Екатеринославской гимназии и подчиненных ей учебных заведений. - Одесса, 1856.

¹⁰ Данилов В. Из прошлого Екатеринославской этнографии // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. - Екатеринослав, 1915. - Вып. 10. - С. 188-192.

¹¹ Феодосий (Макаревский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. - Екатеринослав, 1880. - Вып. 1; 1882. - Вып. 2.

¹² Див.: Синявський А. Александр Николаевич Польш. - Екатеринослав, 1905.

¹³ Див.: Білий В. Я.П.Новицький (1847-1925) // Записки історично-філологічного відділу УАН. - К., 1926. - Кн. VII-VIII. - С. 358-366.

¹⁴ Корольков К. Столетний юбилей города Екатеринослава. 1787-9 мая 1887. - Екатеринослав, 1887; Владимирова М.М. Первое столетие г.Екатеринослава. - 1787-9 мая 1887. - Екатеринослав, 1887.

¹⁵ Известия XIII Археологического съезда в Екатеринославе 15-27 августа 1905 г. - Харьков, 1905.

¹⁶ Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края / Под ред. В.В.Курилова. - Екатеринослав, 1905; Бабенко В.А. Этнографический очерк народного быта Екатери-

нославського краю. - Катеринослав, 1905; там само. Из этнографических наблюдений в Катеринославской губернии. - Харьков, 1905.

17 Шубравська М.М. Д.І.Яворницький. - К., 1972.

18 Вчений-подвижник. - Дніпропетровськ, 1991; 3 минувшини Подніпров'я. - Дніпропетровськ, 1995; Регіональне і загальне в історії. - Дніпропетровськ, 1995 та ін.

19 Ковалева И.Ф. Очерки истории племен Степной Украины (по материалам Днепровской экспедиции НКПроса УССР 1827-1932 гг. - Днепропетровск, 1980.

20 Яворницький Д.И. История города Катеринослава. - Днепропетровск, 1989.

21 Збірник рефератів доповідей обласної науково-практичної конференції з історичного краєзнавства. - Дніпропетровськ, 1990.

22 500-річчя Запорозької Січі. - Дніпропетровськ, 1990.

23 Січеславщина: Краєзнавчий альманах / За ред. Г.К.Швидько. - Дніпропетровськ, 1996. - Вип. 1. - С. 3.

24 Мицик Ю.А., Стороженко І.С., Плохій С.М. "Тії слави козацької повік не забудем". - Дніпропетровськ, 1989; там само. Як козаки воювали. - Дніпропетровськ, 1990; Мицик Ю.А., Стороженко І.С. За світ встали козаченьки. - Дніпропетровськ, 1990.

25 Відроджена пам'ять: Книга нарисів / За наук. редакцією проф. Іваненка В.В. - Дніпропетровськ, 1999.

26 Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. - Дніпропетровськ, 1998.

27 Краєзнавство на Дніпропетровщині на сучасному етапі // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. - К., 1999. - С. 225-230.

28 Мицик Ю.А. Козацький край: Нариси з історії Дніпропетровщини XV-XVIII ст.

29 Стороженко І.С. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст. - Дніпропетровськ, 1996. - Кн. 1; там само. Битва на Жовтих водах. - Дніпропетровськ, 1997.

30 Чабан Микола. Війний хрест на грудях землі: Художньо-документальні нариси. - Дніпропетровськ, 1993; Бібліографію його друкованих праць та нарис про його життя і творчість див.: Січеславщина: Краєзнавчий альманах / За ред. Г.К.Швидько. - Дніпропетровськ, 1998.

31 Омельченко Григорій. Спогади лощмана порогів Дніпрових. - Дніпропетровськ, 1998.

32 Шаповал Іван. Козацький батько. Образ Дмитра Івановича Яворницького у спогадах письменників, діячів культури і науки. - Кривий Ріг, 1998.

33 Богомаз М.С. Станція називається... - Дніпропетровськ, 1993; там само. Річка називається... - Дніпропетровськ, 1998.

